MIGRANȚII ROMÂNI ÎNTRE „AICI” ȘI „ACOLO”

INNA NEGRESCU-BABUȘ

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. Cercetările și dezbaterile în cadrul paradigmei migrației au apărut în ultimele decenii ca răspuns la fenomenele globalizării și a deplasărilor masive de populație. Prin acest studiu ne propunem să scoatem în evidență unele aspecte legate de etapele procesului de migrație care țin de ambele țări implicate în actul migrației: țara de origine și țara de destinație. Analiza cuprinde și prezentarea celor trei nivele de integrare în etapele procesului de migrație și anume, adaptarea, asimilarea și participarea. Pe de altă parte, expunem și problemele cu care se confruntă imigranții români: provocări de ordin valoric, identitar, dar și de ordin tehnic, în directă legătură cu regulile de bază ale comunității unde a decis să imigreze. Astfel, în baza setului de valori învățate în familia de origine, imigrantul construiește un nou tip de identitate, departe de locul său de origine.

Cuvinte-cheie: Cuvinte cheie: migrație, transnaționalism, identitate, aculturație, diversitate lingvistică.

Abstract. Research and debates within the migration paradigm have emerged in recent decades in response to the phenomena of globalisation and massive population movements. Through this study we aim to highlight some aspects related to the stages of the migration process that concern both countries involved in the act of migration: the country of origin and the country of destination. The analysis also includes a presentation of the three levels of integration in the stages of the migration process: adaptation, assimilation and participation. On the other hand, we also present the problems faced by Romanian immigrants: challenges of a value and identity nature, but also of a technical nature, directly related to the basic rules of the community where they have decided to immigrate. Thus, based on the set of values learned in the family of origin, the immigrant builds a new type of identity, far from his place of origin.

Keywords: Keywords: migration, transnationalism, identity, acculturation, linguistic diversity.

Migrația este unul dintre procesele sociale care produce schimbări profunde în societatea și în viața românilor de pe ambele maluri ale Prutului. Migrația românească se dovedește a fi un fenomen foarte dinamic care se manifestă prin deplasarea românilor dinspre estul spre vestul continentului, a cărei abordare necesită o viziune diferențiată. Identificarea motivațiilor de emigrare a românilor, dar și a strategiilor folosite de aceștia ne ajută să

creionăm o imagine de ansamblu a fenomenului migrației, cu diversele sale valențe. Strategiile au fost adaptate atât în funcție de perioada în care s-a migrat, cât și în funcție de posibilitățile fiecărui individ în parte. Literatura de specialitate ne relevă că până în anul 2014, strategiile folosite erau: *migrația permanentă* (stabilă), *migrația circulară*, *migrația internă*, *migrația de întoarcere* și *migrația dublă (remigrația)*. Începând cu anul 2015, a apărut o nouă tendință – *migrația multiplă*, determinată în mod deosebit de faptul că acești migranți nu s-au putut adapta în locurile alese ca destinație.

În altă ordine de idei, nu putem aborda fenomenul migrației, fără o trimitere la conceptul de *transnationalism*, din simplul motiv că, uneori, acestea apar ca sinonime. Există dezbateri teoretice recente și studii despre cum se poate distinge între *transnaționalism* și conceptele conexe precum *migrația* sau *diaspora*. O serie de cercetări abordează transnaționalismul ca un concept global ce ar subsuma migrația, practicile diasporice și de mobilitate (Bauböck, 2010, p. 319; Boccagni, 2012, p. 125). Subscriem totuși definiției care prezintă *transnaționalismul* ca un proces prin care imigranții stabilesc relații complexe și în mod simultan, la nivel cultural, economic și politic, între țara de baștină și cele de destinație. Migrația din ultima perioadă nu-i mai are ca protagoniști pe acei migranți „clasici”, care își părăseau țara de origine pentru a se stabili definitiv în alte zone geografice, fără să întrețină legătura cu locul din care au plecat. Actualmente, imigranții mențin legături mult mai strânse cu țara lor de origine, chiar la a doua și la a treia generație.

Practicile transnaționale ale imigranților provoacă schimbări fundamentale la nivelul structurilor sociale, politice și economice, simultan cu locurile de origine și cu cele de adopție. Dumitru Sandu, unul din specialiștii de referință în cercetarea acestui fenomen, susținea că „transnaționalismul nu este exclusiv un domeniu al realității, precum viața economică, cea culturală sau cea socială. Este mai degrabă o perspectivă care circulă în care accentul se pune pe modelele socioculturale care circulă dincolo de granițe, construite între agenți sociali din țări diferite, sau pe relațiile în care principalii actori, diferiți de structurile statale comunică dincolo de containerul structurilor statale”(Sandu, 2010, p. 144). Transnaționalismul este „un proces prin care imigranții construiesc și susțin relații sociale multiple care leagă societăți de origine și de destinație. Numim aceste procese *transnaționalism* pentru a sublinia că mai mulți imigranți ai acestor timpuri construiesc *câmpuri sociale* peste granițele geografice, culturale și politice. Imigranții care dezvoltă și mențin multiple relații familiale, economice, sociale, organizaționale, religioase și politice care depășesc granițele pot fi numiți *transmigranți*. Un element esențial al transnaționalismului este dat de multiplicitatea implicărilor pe care transmigranții le au în societățile de origine, cât și în cele de destinație. De obicei, transmigranții folosesc termenul de «acasă» pentru societatea lor de origine chiar și atunci când, în mod clar, au o casă în țara de rezidență” (Basch, Schiller, 1994, p. 59).

Interesul pentru studierea migrației românilor a sporit de-a lungul

timpului, astfel încât în ultima vreme asistăm la o abundență de studii pe această temă, semnate atât de cercetători, cât și de doctoranzi. Am remarcat cu satisfacție interesul pentru această temă și, drept urmare, apariția unor astfel de lucrări și în Republica Moldova. În această ordine de idei, menționăm contribuțiile cercetătorilor de la Institutul de Cercetări Juridice și Politice: *Migrație, Diasporă, Dezvoltare: Noi provocări și perspective*, coord. Victor Moraru (2016); *Generații secunde de migrație: Cazul Republicii Moldova*, autor Ecaterina Deleu (2017) etc.

Perspectiva pe care o propunem dezbaterii ține de provocările la care sunt supuși imigranții români, modurile în care aceștia își negociază identitățile sociale și culturale, relația dintre identitate și contextele transnaționale la nivel „micro”, ca o construcție reflexivă a sinelui; statutul și identitatea generațiilor secunde de migrație. Pornim, de asemenea, de la observația că migrația românească este un proces complex ce presupune achiziții cognitive, proces pe parcursul căruia se produce configurarea treptată a unei identități hibride. Imigranții reușesc să redescopere, să refacă sub altă formă identitatea parțial pierdută. Sub acest aspect, rolul imaginarului este al unui instrument de rezistență prin conservarea mărcilor identitare, în fața procesului firesc, de asimilare, în prima etapă prin aculturalizare, pe care îl presupune orice integrare într-o societate nouă.

Pentru o mai bună înțelegere și prezentare a fenomenului migrației, vom apela și la elemente de *sociolingvistică a migrație*, o nouă direcție de cercetare, care ne oferă instrumente mult mai rafinate în ceea ce privește problematica comportamentului lingvistic și identitar în context migraționist.

În acest ordine de idei, sociolingvistul canadian J. K. Chambers propune câteva criterii, de natură empirică, menite să contribuie la dezvoltarea acestei direcții în viitor. Un prim aspect ar fi 1. *Diferența de limbă*: autorul conchide că din punct de vedere lingvistic, imigranții se împart în două categorii, în funcție de gradul în care aceștia cunosc limba țării-gazdă. Reprezentanții ambelor categorii se confruntă cu mari dificultăți în procesul de integrare, ca primă generație de imigranți. Acest fapt se datorează atitudinilor din partea populației majoritare vis-à-vis de diferențele lingvistice. Se constată o dispariție treptată a problemelor legate de adaptare, o dată cu apariția generațiilor următoare. 2. *Diferența de școlarizare* are în vedere acea diferență care există între gradul de școlarizare în limba maternă și în limba secundă. Această diferență stă la baza diverselor dezavantaje sociale în rândul migranților, întrucât cunoașterea limbii și comunicarea reprezintă instrumente esențiale în procesul de integrare. 3. *Diferența de integrare*. Prezența primelor două diferențe în procesul de adaptare al migrantului conduce, inevitabil, la apariția unor dificultăți în ceea ce privește integrarea acestuia în noua comunitate. 4. *Asimilarea inversă*, fenomen care apare atunci când limba comunităților imigrante se transmite și generațiilor următoare. În consecință, unele mărci lingvistice, caracteristice primei generații, pot fi preluate de limba societății-gazdă. 5. *Tipologia socială*: numărul comunităților/țărilor în care diferențele sociolingvistice sunt mai

pregnante au la bază fluxul migratoriu mult mai intens, în consecință sunt mult mai deschise și mai receptive la alteritate și diversitate culturală. Țările insulare (Japonia, Ungaria, China etc.) sunt mai închise când vine vorba de astfel de fluxuri migratorii.

Fiecare din aceste perspective/caracteristici prezentate de Chambers, reprezintă o eventuală pistă de cercetare a fenomenului migraționist.

Integrarea completă a migranților rămâne dezideratul cel mai puternic atât la nivel individual, cât și la nivel de politici europene, care prevăd respectarea valorilor fundamentale ale societății democratice; drepturile imigranților de a-și păstra propria identitate; acordarea drepturilor și obligațiilor corespunzătoare, comparabile cu cele ale cetățenilor UE; participarea activă a imigranților în toate aspectele vieții comunității europene în aceleași condiții ca toți ceilalți cetățeni ai UE. Integrarea socială presupune de asemenea învățarea limbii țării-gazdă; înțelegerea și acceptarea normelor, a diferențelor culturale, caracteristice țării de adopție.

Dacă analizăm *integrarea* dintr-o perspectivă a sociologiei migrației atunci vorbim, în termenii lui Moreno Fernandez, despre o “integrare sociolingvistică în context migraționist”, care presupune luarea în considerare a unor factori mențiți să conducă la o integrare reușită a imigrantului. Este vorba despre 1. *repertoriul lingvistic* atât al migranților, cât și a societății-gazdă. Reușita integrării sociolingvistice va avea succes în măsura în care asemănările structurale și genetice ale limbilor aflate în contact vor fi mai mari sau mai reduse. 2. Consecințele lingvistice reprezintă rezultatele contactelor lingvistice manifestate prin interferențe, schimbare de cod, accent, intonație etc. Integrarea sociolingvistică a fiecărui imigrant depinde inclusiv de modul în care acesta va reuși să gestioneze problemele menționate mai sus. 3. *Sociolingvistica coabitării limbilor* are în vedere limbile aflate în contact într-un mediu definit prin fenomenul migrației. Limbile/varietățile vorbite într-un astfel de context vor achiziționa funcții sociale în raport cu statutul și rolul pe care le dețin din punct de vedere sociocultural în societatea respectivă (Moreno, 2009, p. 123-124).

Pentru o prezentare și evaluare cât mai adecvată a modului în care imigrantul reușește să devină parte a noii culturi, e nevoie de luarea în considerare a acestor aspecte, care contribuie până la urmă la configurarea lingvistică a unei societăți.

Fenomenul migrației are consecințe și în cazul *educației interculturale*, care presupune orientarea elevilor spre o respectare a diversității, a toleranței și a solidarității. Migrația și educația interculturală sunt două concepte care suscită un permanent interes atât în cercetările academice, cât și la nivelul politicilor publice de integrare educațională a imigranților, datorită prezenței copiilor imigranților în școlile țărilor gazdă. Migrația implică migrantul în încorporarea și interpretarea noilor trăsături culturale, pornind de la propriul său context și propriile sale repere culturale. Altfel spus, migrantul aflat într-un context cultural multiplu se va confrunta cu o serie de dileme/conflicte

culturale, care vor conduce la adaptarea și integrarea în societatea de adopție. Totuși conștiința apartenenței sale la societatea de origine nu are nimic static, și, dacă ea poate fi diferită la fiecare individ, se schimbă de asemenea de-a lungul generațiilor. Prima generație de imigranți vor reinterpreta după tiparele culturii de origine trăsăturile culturale ale societății de adopție pe care trebuie să și le însușească. Descendenții acestora, în schimb, vor reinterpreta, după schemele noii culturi, trăsăturile moștenite de la părinți.

S-a dovedit în timp, pe baza unor cercetări de teren, că modul de comportament al migranților români este influențat de valorile, normele și reprezentările caracteristice societății din care provin, iar din moment ce s-au stabilit cu traiul într-un mediu sociocultural nou se confruntă cu numeroase bariere de comunicare, ca urmare a necunoașterii limbii și culturii țării de adopție, cu repercusiuni asupra procesului de adaptare și integrare.

Copiii imigranților români ajung la școala din țara de adopție cu limba și cultura lor de origine, cu propriile caracteristici culturale. Procesele de enculturații, construirea primei sale culturi (sau a primelor sale culturi) și influența acesteia în procesul de adaptare (de aculturații) la noul mediu școlar și în procesele de învățare sunt foarte importante.

O dată cu intrarea în țara de imigrare, adultul roman sau copilul acestuia se supune proces continuu de adaptare, influențat de numeroși factori cum ar fi: locul și rolul imigrării în țara de destinație, motivația imigrării, faptul de a alege în mod deliberat sau se supune migrației ca obiectiv al familiei sau grupului, durata și motivația proiectului migratoriu, statutul social și economic în societatea gazdă, statutul socio-economic și profesional pe care l-au avut în țara natală, inserția școlară sau profesională, spațiul în care locuiește, vârsta, faptul dacă este singur sau cu familia etc.

Se constată că, începând cu a doua generație de imigranți, procesul de integrare este mai ușor, se experimentează deja efectele pozitive ale aculturației, iar prin contactul cu școala și cultura țării gazdă, imigranții urmează un proces de adaptare continuă, fapt ce conduce la o reorganizare culturală și identitară. Această generație secundă este denumită *generație-punte*, *generație strategică*, din motivul legăturii pe care o stabilește între părinții migranți și societatea țării de reședință (Falteri, Giacalone, 2011, p. 68). Această generație secundă marchează de fapt trecerea de la migrația temporară la configurarea unor comunități mai mult sau mai puțin stabile de imigranți români. Maurizio Ambrosini, sociolog italian, susține că formarea unei noi generații de migrație nu este doar o etapă importantă a fenomenului migraționist, dar și o provocare pentru coeziunea socială și un factor de transformare a societății gazdă (Ambrosini, 2011, p. 169-170).

Școala reprezintă un factor modulator și o forță asimilatoare puternică, în cazul copiilor de imigranți, în implementarea și asumarea sistemului de valori culturale, sociale, politice locale. Unele teorii consideră că imigranții sunt asimilați de către noua societate pe o perioadă de două sau trei generații, iar la

sfârșitul acestui proces de asimilare diferențele dintre noii veniți și copiii lor sunt aproape insesizabile. Alte teorii susțin că în urma procesului de asimilare se pierd elemente din propria cultură, se produc mari schimbări la nivelul identității și al imaginarului colectiv. Însă cercetările de teren demonstrează contrariul, și anume că diferențele culturale între imigranți și reprezentanții societății de adopție pot fi observate și după doua sau chiar trei generații. Aceste observații ne conduc la concluzia că, în cazul imigranților români (fapt valabil pentru imigranți în general), este pendularea continuă între „aici” și „acolo”, adică între țara de baștină și cea de adopție, o confruntare a două sisteme de valori, mulți dintre imigranții români nu s-au dezis niciodată de identitatea culturală românească. Se constată că și elevii din ultima generație acordă un interes deosebit limbii române și spațiului cultural din care provin părinții lor. E important de subliniat totuși că imigranții români nu sunt în totalitate suspendați între două realități, ci sunt persoane active și motivate care depun eforturi pentru a reduce distanța între cele două spații geografice.

Există argumente multiple care susțin ideea că experiența migrației schimbă și mentalități. Efectul nu este doar indirect, prin îmbunătățirea situației materiale, ci și direct, prin interacțiuni multiple cu medii și oameni diferiți, exponenți ai unor culturi diferite. Cei mai mulți imigranți afirmă că „cei care au lucrat în străinătate, gândesc altfel”.

Diversitatea lingvistică, ca și cea culturală, nu accentuează neapărat conflictul identitar, dar impune mai degrabă condiția ca ambele părți să fie deschise spre o cooperare socială și nu una a competiției. A fi bilingv presupune automat a fi și bicultural, adică capacitatea de a îngloba două culturi în propria identitate. „Bilingvul în devenire nu dezvoltă două identități culturale, ci integrează două culturi într-o singură identitate. Iar această integrare nu se poate realiza în mod armonios decât într-un mediu care permite dubla apartenență culturală și care recunoaște multiculturalitatea drept o valoare umană și socială” (Beheydt, Demeulenaere, 2005, p. 91).

În concluzie, menționăm că primul aspect observat a fost migrația ca o achiziție psiho-cognitivă, plecările românilor, în diverse valuri de migrație, au un numitor comun: a pleca pentru a te întoarce *altul*, fiind o formă de emancipare nu doar economică ci și culturală. O formă de a prelua cameleonice anumite mărci identitare ale culturii gazdă pe care, odată reveniți acasă le abandonează și „redevin” români. Acest aspect a fost observat atât de cercetătorii din echipa lui D. Gusti în documentarea foștilor migranți români din America ai satului Drăguș, cât și de specialiștii care analizează migrația românească contemporană. Diferența între cele două valuri migratorii din acest punct de vedere ar consta în raportarea la spațiu: în satul Drăguș o dată întorși redevin români sub presiunea comunității tradiționale, în timp ce în Italia, Spania, de exemplu, se poate vorbi despre anumite spații care readuc într-un fel prin prezența grupului

social și elemente identitare specifice „țara din geamantan” cum ar fi: bisericile (în special Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică), casele, magazinele și restaurantele românești.

În ceea ce privește problematica asimilării sau a hibridizării, s-a identificat o formă de hibridizare identitară reciprocă, în special lingvistică, religioasă și prin obiceiuri. Aceasta favorizează crearea unui nou spațiu socio-cultural.

Referințe bibliografice:

1. AMBROSINI, Maurizio. *Sociologia delle migrazioni*. Bologna, 2011.
2. BASCH Linda, SCHILLER Nina. *Nations Unbound: Transnațional Projects, Postcolonial Predicament, and Deterritorialized Nation-States*. London, 1994.
3. BAUBÖCK, Rainer. Cold constellations and hot identities: Political theory questions about transnationalism and diaspora. În: *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam, 2010, p. 295–323.
4. BEHEYDT, Ludo. Bilingvism. În: *Dicționarul alterității și relațiilor interculturale*. Iași, 2005, p. 86-91.
5. BOCCAGNI, Paolo. Rethinking transnational studies: Transnational ties and the transnationalism of everyday life. În: *European Journal of Social Theory*. 2012, nr. 15 (1), p. 117-1326. CHAMBERS, J.K., Sociolinguistics of immigration. În: *Social Dialectology*, Toronto, 2003, p. 97-113.
7. DELEU, Ecaterina. *Generații secunde de migrație: Cazul Republicii Moldova*. Chișinău, 2017.
8. FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, 2003.
9. FALTERI, Giacalone. *Migranti involontari: Giovani stranieri tra percorsi urbani e aule scolastiche*, Perugia, 2011.
10. GEORGIU, Myria. *Diaspora, Identity and the Media. Diasporic Transnationalism and Mediated Spatialities*. New Jersey, 2006.
11. GEORGIU, Grigore. *Comunicarea interculturală*. București, 2010.
12. OLARIU, Florin-Teodor. *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*. Iași, 2017.
13. SANDU, Dumitru. *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*. Iași, 2010.
14. ZAMFIR, Cătălin, VLĂSCEANU Lazăr (coord.). *Dicționar de sociologie*. București, 1993.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.